

ցածին պէտքը արդէն հոգացուած է։ Այս կեպով կը մեկնուի թէ մարմնոյն քիչ ջերմութիւնը և թէ թթուածնին քիչ գործածութեանը։

Ասոր վրայ աւելցուր նաև սողնոց թոքին շինուածքը՝ որ շատ խոշոր չէնք մըն է, և մերիներուն նայելով անհամեմատ մեծութեամբ խորշերէ կը կապուի։ անանկ որ արիւնը անոնց մէջը գրեթէ այնչափ պզտի խորշեր չի գտներ, նման անոնց որ մեր թոքոց մէջ կը գտնէ, ուր օդուն հետ կու գայ կը շփուի։ Ասկէ դուրս գիտես դարձեալ որ առաջատի վրայ խօսք ընել կարելի չէ։ Թոքերը, երկայն քսակներ կը նմանին, մարմնոյն մէկ հատիկ խորշին մէջ ազատ կը ծփան, և կողերուն պզտի շարժումը չիններբ անոնց այնչափ ընդարձակելու՝ որ մէկ անգամով շատ օդ ընդունին մէջերնին։

Այս ամէնը մեկտեղ գալով զսողունը ամենախեղձ վառարան մը կ'ընեն, անկարող ամենեկին երկայն աշխատութեան ճիգն թափելու։ Օձը նետի մը պէս իր որսին վրայ կը յարձրկի։ սակայն և ոչ քառորդ մը փարսախի կրնայ մէկ շնչով անոր ետեէն վազել, նաև նոյն իսկ հասարակածին կիզիչ հողերուն վրայ։ Ստոյգ որ մոլէսը ամենաբազ կենդանի մըն է, և իր շարժմանց աշխուժութիւնը շատ աղէկ թռչնոց երազութիւնը կը յիշեցնէ։ սակայն դիտէ որ ոստոստելու պէս ընդհատ երազութեամբ կը շարժի և շարունակ կանկ կ'առնու։ և եթէ չունենայ մօտ տեղ ծակ մը ուր պատսպարելով կարենայ պահուրտիլ, չիկրնար փաշիլ։ Մենք հոս մեծ կանաչ մոլէս մը ունինք որ այդիներուն մէջ կը վազէ։ եթէ անոր ետեէն իյնայ մէկը, կայծակի պէս քիչ մը կը փախչի, և ապա անշարժ կանկ կ'առնու։ Դարձեալ ետեէն որ իյնայ՝ ան դարձեալ խոյս կու տայ ու նորէն կը դադարի։ Չորրորդ կամ հինգերորդ անգամ որ հալածուի այսպէս, լեզուն դուրս ձգած կը հեայ։ թէպէտ և զինքը հալածող գուռաղանին ծայրովը

դպչին իրեն, հանդերձ իր վախովը՝ տեղէն չիշարժիր։ Մէկ քանի վաղվադք զինքը ուժէ կը սպառեցնեն, նման այն մարդոց որ կը վհատին ու չեն կրնար առաջ երթալ։

Կը շարունակուի։

ՀԻՆԳ ՇԱՐԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՋ

ՀԱՆԱՊԱՐ ՀՈՐԴՈՒԹԻԻՆ ԵՐԻՑ ԱՆԳՂԻԱՅԻՈՑ

ՅԱՓՐԻԿԷ։

(Տես էրես 278։)

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Մրրիկը. — Բռնի լուկը. — Խարսխի մը կոշուար. — Տխուր խորհրդածութիւնը. — Որոշեալ տառապրոտիւն մը. — Թարսառ. — Թաղաւած կարասանը. — Հակառակ ու յաջող հողմ. — Դարձ 'ի հարստ. — Գեւեւրտի իր տեղը.

Առաւօտեան ժամը իրեքին հովը կատարաբար կը փչէր. անանկ բռնութեամբ կը շնչէր որ վիկտորիան չէր կրնար առանց վտանգի գետնին մօտ մնալ. գրեթէ գետինը կը տարածուէր և եղէգներն պատուելու սպառնալու չափ՝ անոր պատեանը կը ճմլէին։

— Պէտք է ճամբայ ելլել, Տիք, ըսաւ տոբգորը. չենք կրնար այս դիրքիս մէջ մնալ։

— Հապա ճո՞հ, Սամուէլ։

— Ձինքը չեմ թողուր, ոչ անշուշտ. և թէ և մրրիկը զիս հարիւր մղոն դէպ 'ի հիւսիս քչէ, դարձեալ դառնամ պիտի։ Սակայն հոս մնալով ամենուս ապահովութիւնը վտանգի մէջ կը ձգենք։

— Առանց իրեն ասկէ հեռանալ, կանչեց Սկովտիացին սաստիկ ցաւոյ եղանակաւ։

— Կը կարծես, ըսաւ Ֆերկլսըն, որ իմ սիրտս ալ քուկինիդ պէս չիճմիր։ Միթէ անհրաժեշտ պահանջի մը չէ որ ես կը հպատակիմ։

— Ակնարկութեանդ հպատակ եմ, պատասխանեց որսորդը: Երթանք:

Սակայն շատ դժուարին էր ճամբայ ելլել. խարխիսը սաստիկ կռուած ըլլալով ինչ և իցէ ճիգն կարելի չեր զայն ազատել, և օգապարիկը հակառակ ուղղութե քշուելով, ալ աւելի կը սաստկացնէր անոր ձգտման բռնութիւնը: Քէն նըտի չյաջողեցաւ զայն փրցնելու. միւս կողմանէ ալ, արդի դրից մէջ, իր ձեռնարկը շատ վտանգաւոր էր, վասն զի դեռ ինքընաւակը չմտած վիկտորիան կրնար բարձրանալ:

Տղքդորը չուղելով այդպիսի վտանգի մէջ ինչալ. բռնադատեց զՎիկտորիան որ նաւակը մտնայ, ու յանձն առաւ խարխիսն չուանը կտրելու: Վիկտորիան յանկարծ երեք հարիւր ոտք բարձրութեամբ օդու մէջ ցատքելով, շիտակ դէպ 'ի հիւսիս սկաւ քաշել:

Ֆէրկըսըն չէր կրնար այն փոթորկին չհպատակիլ. թեկը կուրծքին վըրայ ծալեց, իր տխուր մտածութեանց մէջ ընկղմեցաւ:

Քանի մը վայրկեանի խորին լռութենէ մը ետքը դէպ 'ի Քէննըտի դարձաւ, որ իրմէն ոչ ինչ նուազ լուռ մնացեր էր:

— Գուցէ զԱստուած փորձած ենք, բաւ: Մարդոց պատեհ չէր այսպիսի ճանապարհորդութեան մը ձեռք զարնել:

Եւ կսկիծ հաւաչանք մըն էր սրտէն ելաւ:

— Քանի մը օր յառաջ, պատասխանեց որսորդը, ուրախակից կ'ըլլայինք մէկմէկու շատ վտանգներէ ազատած ըլլալնու համար. երեքս ալ իրարու ձեռք կը սեղմէինք:

— Խեղճ ճոյ. բարի և սքանչելի մարդարի և անկեղծ սիրտ: Առ վայր մը հարըստութիւններէն խաբուած, սիրով ապա իր գանձերը կը զոհէր: Ահա հեռի է հիմա մեզմէ: Եւ հովը անհանդուրձելի երագութեամբ զմեզ կը քշէ կը տանի:

— Նայինք, Սամուէլ, ենթադրելով որ լծին ժողովրդոց քով ապաւինած ըլլայ,

չիկըրնար ինքն ալ այն պէս շարժիլ ինչպէս ճանապարհորդը որ մեզմէ յառաջ ժողովրդոց այցելու եղան, ինչպէս, օրինակի համար, ըրին Տընամու Պարթ ճանապարհորդը: Ադոնք կարող եղան նորէն իրենց հայրենիքը տեսնելու:

— Է՛հ. խեղճ Տիքս, ճոյ այդ ժողովրդոց լեզուէն բառ մըն ալ չիգիտեր. մինակ և անինչ մէկ մըն է: Քու բառ ճանապարհորդներդ քայլ մըն ալ յառաջ քաշել չէին կրնար մինչև որ բազմաթիւ ընծաներ այն ցեղապետաց չղրկէին. բաց ասկէ հետեւին ալ զինեալ և նոյն խուզարկութեք պահապան մարդիկ ունէին: Եւ հանդերձ այնու ալ չկրցան չարաչար նեղութիւններ ու փորձանքներ կրելէն ազատ ըլլալ: Ի՛նչ պիտոր ըլլայ մեր դժբաղդ ընկերը: Մտածել անդամ զարհուրանք կը բերէ. և ահա այս է իմ կրած ամենամեծ վշտերէս մէկը:

— Սակայն նորէն ետ պիտոր դառնա՞նք, Սամուէլ:

— Այո, պիտոր դառնանք, Տիք, թէ և վտանգ ալ ըլլայ վիկտորիան մէկդի ձգելու. թէ և հարկ ըլլայ ոտքով ջատ լիճը երթալու և Պուռնուի Սուլտանին հետ հաղորդակցելու:

Կարելի չէ որ Արաբացիք գէշ յիշատակ պահած ըլլան առաջին Եւրոպացւոց վերայ:

— Ես հետդ պիտոր դամ, Սամուէլ, պատասխանեց եռանդեամբ որսորդը. դու կրնաս վստահ ըլլալ վրաս. լաւագոյն է մեր այս ճամբորդութիւնը լմնցնելէն ետ կենալ: Ճոյ մեզի համար ինքզինքը զոհեց, մենք ալ զմեզ իրեն համար զոհելու ենք:

Այս առաջադրութիւնը երկուքին ալ սիրտ տուաւ: Մի և նոյն մտածութիւնը երկուքն ալ զօրացուց: Ֆէրկըսըն ամենայն ճիգն ըրաւ ինքզինքը անանկ հակառակ հոսանքի մը տալու՝ որ կարենայ զինքը ջատին մօտեցնել. սակայն այն ատեն անկարելի էր, և նոյն իսկ վար ինջնալը անդործադրելի, այնպիսի անպատասպար գետնի մը վրայ և անանկ բռնութեամբ մըրկով մը:

Այսպէս վիկտորիան Դիպուներուն երկիրն անցաւ, Պէլաս-էլ-ճէրիտ փշուտ անապատը կտրեց, որ Սուտանի սահմանազուլին է, և աւագուտ անապատը մտաւ, ուր կարաւանից երկայն աւրահետքը կը տեսնուէին. կանաչի յետին գիծը վերջապէս հարաւակողման հորիզոնին երկնից հետ միացաւ, ոչ չատ հեռի Ափրիկէի այն կողմի գլխաւոր ովասիսէն, որուն յիսուն ջրհորներուն վրայ գեղեցիկ ծառոց հովանին կը պատէ. սակայն կարելի չեղաւ հոն դադարիլ: Արաբացոց բանակետող մը, շերտաւոր գծուած կերպասներով վրաններ, մէկ քանի ուղտ որ գլուխին իւժերու պէս աւազին վրայ երկնցուցած էին, այն ամայութեան մէկ հատիկ կեանք տուող առարկաներն էին. սակայն վիկտորիան գիսաւոր աստեղ մը նման անցաւ, և այսպէս երեք ժամու մէջ վաթսուն մղոնի միջոց մը քալեց, առանց կարող ըլլալու Ֆէրկըսըն անոր ընթացքը զսպելու:

— Չենք կրնար կանկ առնուլ, ըսաւ. վար իջնալ կարելի չէ. ոչ ծառ մը կայ և ոչ ինչևիցէ բարձր գետին մը: Միթէ Սահարան ացնելու ենք: Տարակոյս չկայ, Աստուած մեզի հետ չէ:

Յուսահատութե՛ կրիւք այսպէս խօսելու հետ էր, երբ հիւսիսային կողմէն անապատին աւազները տեսաւ որ անհուն փոշով մը վեր երկինքը կ'ելլէին, և հովու հակառակ հոսանաց պատճառաւ ուրտ կը պտըտէին:

Այն փոթորկին մէջ՝ ամբողջ կարավան մը ջախջախեալ, խորտակեալ ու կործանեալ աւազի հիւսի մը տակ անյայտ կ'ըլլար, խառն 'ի խուռն ըղտուց ողորմ հեծեծանքը զանխլաբար կը լըսուէին. աղաղակք, յուսահատութեան ոռնաձայնութիւնք այն խղղիչ միզին մէջէն վեր կ'ելլէին: Մերթնդ մերթ այն խառնակութե՛ մէջէն երփներանգ հանդերձի մը վառ գոյները կը տեսնուէին, մինչդեռ փոթորկին մռնչիւնը այն ապականարար տեսարանին վրայէն կը ճեմէր:

Շուտ մը աւագը տեղ տեղ հաւաքուելով կոյտեր ձևացուց, և հոն ուր առջ միակերպ դաշտ մըն էր, դեռ ևս երեքուն բլուր մը տեսնուեցաւ, ընկըղմած կարավանի մը ահագին գերեզման:

Տորդորն ու Բէննըտի զարհուրած այն ահաւոր տեսարանին ակնատես կ'ըլլային. ալ իրենց գունտը կառավարել չէին կրնար, որ հակառակաշունչ հոսանքներէ պտոյտքելով՝ անըզգայ էր ամենեին կազին այլևայլ ընդարձակմանցը: Այն հովին յորձանաց մէջ ըմբռնուած, գլխու պտոյտ բերող անհնարին երազութեամբ կը պտոյտքէր, և նաւակը ահաւոր կերպիւ կը ճոճար. վրանին տակ առկախեալ գործիները, խորտակուելու չափ մէկմէկու հետ կը զարնուէին. օձապտոյտին խողովակները կոտրտուելու չափ կը ծռէին, և ջրին արկղերը աղմկաւ կը տեղափոխէին. ճանապարհորդք մէկմէկէ երկու ոտնաչափ հեռաւորութեամբ՝ իրարու ձայնը լսել կարող չէին. մէկ ձեռքով շուաններուն պլլուած՝ կը ջանային միրկին կատաղութեանը դէմ շիտակ կենալ:

Բէննըտի խառնափնդոր մազերով, առանց խօսք մը զուրցելու կը նայէր. տորդորն այն վտանգին մէջ իր աներկիւղութիւնը նորէն գտնելով, երեսին վրայ ամենեին վախ մը չէր ցուցնէր. և ոչ իսկ, երբ յետին պտոյտէ մը ետքը վիկտորիան անակնունելի անդորրութեան մը մէջ դադարեցաւ. հիւսիսային հովը յաղթանակելով՝ առաւօտեան ճամբուն հակառակ ուղղութեամբ ու նոյնպիսի երազութեամբ սկսաւ զգունտը քշել:

— Ո՛ւր կ'երթանք, հարցուց Բէննըտի:

— Թող Աստուած ուզածն ընէ, սիրեցեալդ Բէննըտի. յանցաւոր եմ վրան տարակուսած ըլլալովս. ինքը քան ըզմեզ լաւագոյն գիտէ պատշաճը, և ահա նորէն այն տեղերը կը դառնանք որ մէյ մըն ալ տեսնելու յոյս չունէինք:

Այն գետինն որ երթալու ատեննին այնպէս շիտակ ու միակերպ էր, այն ատեն տակնուվրայ եղած կը տեսնուէր, ինչպէս կոհակը ալէկոծութենէ ետքը. լեռնակներու երկայն բարակ զըծեր, անապատին մէջ ցցուած կը տեսնուէին. հովը սաստկաբար կը շնչէր, Վիկտորիան օդուն մէջէն կը սաւառնէր:

Ճանապարհորդաց գնացած ճամբուն ուղղութիւնը քիչ մը տարբեր էր այն ուղղութենէն որ առաւօտն ըրեր էին. անոր համար ալ ժամը իննին ատենները փոխանակ ջատին եղերքները զտնուելու, դեռ ևս իրենց առջին անապատին ընդարձակութիւնը կը տեսնէին:

Քէննըտի նոյն անդրադարձութիւնն զգացուց տղըդորին:

— Փոյթ չէ, պատասխանեց տղըդորը. մեզի կարևորը նորէն հարաւ իյնալն է. Պուռնուի՝ վուտտի կամ Գուքա քաղաքներուն պիտոր հանդիպինք, ուր դադարելու չեմ երկմտիր:

— Եթէ դու գոհ ես, ես ալ նմանապէս գոհ եմ, պատասխանեց որսորդը. այլ Աստուած չընէ որ բռնադատուինք այն թշուառ Արաբացուց պէս անապատէն անցելու: Տեսածնիս ահաւոր է:

— Եւ շատ անգամ ալ կը պատահի այդ դէպքը, Տիք: Անապատին անցքին վտանգները շատ աւելի ծանր են քան զՈվկիանոսին. անապատը բաց 'ի ծովուն բոլոր վտանգներն ունենալէն, և նաև ընկղման վտանգովը հանդերձ, նաև անհանգուրժելի կարօտութեանց ու տաժանմանց ալ ենթակայ է:

— Կարծեմ թէ հովը իջնալու վրայ է, ըսաւ Քէննըտի. աւազին փոշին այնչափ թանձր չէ, իր շարժմունքները կը նուազի և հորիզոնը բացուելու հետ է:

— Շատ աղէկ, պէտք է դիտակով այնպէս ուշադրութեամբ դիտել, որ և ոչ կէտ մը փախչի մեր աչքէն:

— Հոգը ես վրաս կ'առնում, Սամուէլ. առաջին ծառը տեսածիս պէս մէկէն քեզի ազդ կու տամ:

Այս ըսելով Քէննըտի դիտակը ձեռքն առաւ ու նաւակին առջևը նստեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Ճոյին պատմութիւնը — Պիտիօմացոց կղզին — Երկրպագութեան պաշտօնը. — Ընկրդմած կղզին. — Լճին ափուքը. — Օճից ծառը. — Հետի ձանապարհորդութիւնը. — Կրած նկարիչները. — Միտք ու մրցիւնք. — Վիկտորիայի անցքը. — Վիկտորիայի անհետանալը. — Յոսսահատութիւն. — Ճահիճք. — Յետին աղաղակ մը:

Ի՞նչ եղած էր Ճոյ բոլոր այն ժամանակը՝ որ իր տէրն ունայն տեղ զինքը կը փնտռէր:

Երբոր ինքզինքը լիճը գահավիժեց, ջրին երեսը գալով իր առաջին շարժմունքը՝ աչքերը վեր վերցնելն եղաւ. տեսաւ որ Վիկտորիան, որ արդէն լճին երեսէն շատ բարձր էր, երազութիւն վեր կ'ելլար, կամաց կամաց կը պլտիկնար, ու յանկարծ երազ հոսանքէ մը առնելով, դէպ 'ի հիւսիսային կողմը աներևութացաւ: Իր տէրն, բարեկամներն ազատած էին:

— Աղէկ որ, ըսաւ ինքնիրեն, ինքզինքս լիճը նետելու մտածութիւն ունեցայ. անշուշտ նոյն մտածութիւնը նաև Քէննըտիին միտքը պիտոր գար, և անտարակոյս իմ ըրածս ընելու պիտոր չքաշուէր. վասն զի բնական է որ մարդ մը ինքզինքը զոհէ ուրիշ երկու հոգի ազատելու համար: Ասիկայ տարակոյս չվերցնել:

Ասոր վրայ ապահովցած, Ճոյ սկսաւ ինքզինքը մտածել. անհուն լճի մը մէջ տեղերն կը գտնուէր, որու չորս կողմի ափունքը անձանօթ և հաւանաբար ալ վայրենի ժողովուրդք կը բնակէին: Ասիկայ աւելի մէկ պատճառ մըն էն իր անձին փրկութեան փոյթ տանելու, առանց ուրիշէ մը ինչևիցէ օգնութեան անկնկալութիւն մը ունենալու. ուստի երկիւղը մէկզի դրաւ:

Գիշատիչ թռչնոց յարձակմունքէն յառաջ, որոնք ըստ իրեն բուն գոնտորի պէս վարուէր էին, հորիզոնին վրայ կղզի մը տեսած էր: Միտքը դրաւ ուրեմն դէպ այն կղզին երթալու, և յետ

զգեստուց ամենէն աւելի նեղութիւն տուողները մէկ զի ձգելուն, իր լողալու արուեստին բոլոր գիտութիւնը սկսաւ ՚ի գործ դնել. հինգ կամ վեց մղոնի ճեմը մը իրեն երկիւղ չէր ազդեր. անոր համար ալ ցորչափ լճին մէջ տեղն էր, ուրիշ բան չէր մտածեր բայց եթէ ուժով և շիտակ ուղղութեամբ լողալ:

Մէկ ու կէս ժամ լողալէն ետե դեռ ևս քիչ միջոց կը մնար իրեն կղզւոյն հասնելու: Բայց քանի որ ցամաքին կը մօտենար, մտածութիւն մ'որ սկզբան տարտամ էր այլ ապա հետզհետէ կը զօրանար, մտացը տիրեց: Գիտէր որ լճին ափունքը մեծամեծ կոկորդիլոսից յաճախութիւն կար, որոնց շատակերութեան տեղեակ էր:

Թէպէտ և հակամէտ էր միշտ աշխարհին վրայ ամենայն ինչ բնական գտնելու, ՚ի վերայ այսր ամենայնի բարի պատանին ներքին անյաղթելի այլայլութիւն մը կը զգար. կը վախնար չըլլայ թէ ճերմակ միսը աւելի օխորժելի ըլլար կոկորդիլոսաց քան զսեր, որով յետին աստիճանի զգուշութեամբ և շարունակ ուշադիր աչքով յառաջ կ'երթար: Ալ կանաչ ծառերէ հովանաւոր ափունքէ մը հազիւ թէ հարիւր զրկաչափ հեռի էր, երբ սոստիկ մէկահոտ օդոյ շունչ մը մինչև իրեն հասաւ:

— Ո՛ղջ ենք, ըսաւ ինքնիրեն. ահա վախցածս. կոկորդիլոսը հեռի չէ:

Ու շուտ մը ջուրն ընկղմեցաւ, սակայն ոչ այնչափ երագութեամբ որ ազատի ահագին մարմնոյ մը չփմունքէն, որ քովէն անցնելով թեփոտ մորթովը զինքը քերթեց. ալ ինքզինքը կորսուած համարելով, սկսաւ յուսահատ երագութեամբ լողալ. նորէն ջրին երեսը ելաւ օդ շնչեց ու նորէն անյայտ եղաւ: Ժամու մը քառորդ ժամանակ անբացատրելի անձկութեամբ մը նեղուեցաւ, առանց կարող ըլլալու բոլոր իր փիլիսոփայութեամբ հանդերձ անոր յաղթանակելու. կարծես թէ յետուստ այն ահագին ծամելեաց աղմուկը կը լսէր որ զինքը թևէն կ'ըմբռնէին, ապա մէջքէն ալ:

Խեղճ ճոյ. յետին անգամ մըն ալ իր տէրը մտածեց, և ապա յուսահատաբար սկսաւ կռուիլ, տենալով որ ոչ թէ լճին յատակը զինքը կը քաշէին, ինչպէս սովոր են ընելու կոկորդիլոսը իրենց որսը ուտելու համար, հապա ջրին երեսը:

Հազիւ թէ շունչ առնելով աչքերը բացաւ, իքզինքը երկու երեսոսի գոյնով սևամորթից մէջ գտաւ. այն Ափրիկեցիք զինքը ամուր մը բռնած՝ այլանդակ աղաղակներ կը փրցնէին:

— Զարմանք, կանչեց ճոյ, չկարենալով իր ապշութիւնը զսպել, կոկորդիլոսաց տեղ սևամորթը կան: Ստոյգ, ատոնք լաւագոյն կը համարիմ: Սակայն ինչպէս կը համարձակին այդ մարդիկ այս ափանց ջրերուն մէջ լողալու:

Ճոյ չէր գիտեր որ Զատին կղզեաց բնակիչները, ինչպէս ուրիշ շատ սևամորթք, աներկիւղ կոկորդիլոսաց բնակած ջրերուն մէջ կը լուացուին, առանց անոնց ներկայութեանը փոյթ տանելու. այն լճին երկկենցաղք իրաւամբք անվրնաս մողիսականք կը համարին:

Սակայն ճոյ եթէ վտանգէ մը աղաւտեր էր՝ ուրիշ վտանգի մը մէջ իյնալու համար էր: Այս բանիս ստուգութիւնը գալիք պատահարներուն կը թողուր, և որովհետեւ այլապէս ընել չէր կրնար, թոյլ տուաւ որ զինքը եզերքը տանին, առանց ամենևին երկիւղ մը ցուցնելու:

— Տարակոյս չկայ, կ'ըսէր ինքնիրեն, այդ մարդիկ վիկտորիայի օդային հրէշի մը պէս ջրին երեսէն քերելը տեսած ըլլալու են. անկմանս հեռաւոր հանդիսատեսը ալ պէտք է եղած ըլլան, և կարելի չէ որ երկնքէն ընկած մէկու մը վրայ յարգութիւն չցուցնեն: Տես, նանք ինչ պիտոր ընեն:

Ճոյ այս խորհրդածութիւններն ընելու հետ էր երբ ցամաք հասնելով դուրս ելաւ, և ինքզինքը ամեն սեռի, ամեն հասակի, այլ ոչ նոյնպէս ալ ամեն գոյնի, ոռնացող բազմութեան մը մէջ դրտաւ: Պիտիսմա սև գեղեցիկ գոյնով մարդոց ցեղի մը մէջ ինկեր էր. իր հագուստին թեթևութեանը ամրջնալու բան մը

չունէր. երկրին յետին նորձևութիւնը կը կրէր:

Սակայն դեռ իր վիճակը ըմբռնելու ժամանակ չունեցած, անդրադարձաւ որ երկրպագութեան պաշտօնի առարկայ մը եղած էր: Այս բանս իրեն վրաստահութիւն մը ազդեց, թէպէտ և փաղէհին պատմութիւնը միտքը եկաւ:

— Կը գուշակեմ որ աստուած մը սեպուիմպիտի, լուսնին ինչեւիցէ տղայ մը: Շատ աղէկ, այս կամ ուրիշ ինչ և իցէ արուեստ մի և նոյն է, երբ մարդ ընտրելու ազատութիւնը չունի: Ինծի կարևորը ժամանակ չահիլն է: Եթէ վիկտորիան նորէն անցնելու ըլլայ, այս իմ վիճակէս օգուտ քաղելով իմ երկրպագուացս հրաշագործ ամբարձման մը տեսարանը կու տամ:

Ճոյ այս խորհրդածութիւններս ընելու ժամանակը, բազմութիւնը հետզհետէ իր չորսդին կը խոնէր. առջին ինկած իրեն երկրպագութիւն կ'ընէին, ունաձայն կ'աղաղակէին, կը շօշափէին, միով բանիւ կ'ընտանենային. սակայն գոնէ չքեղ հարկինք մը իրեն նուիրելու մտածութիւն ունեցան, որ մածնէ ու մեղրով ծեծած բրինձէ կը բաղկանար. բարի երիտասարդը այն բաներէ մասն առնելով, իր կենաց լաւագոյն ճաշերէն մէկն ըրաւ, աղէկ գաղափար մը տալով իր ժողովրդեան թէ ինչպէս գիրք մեծ առթից մէջ կերակուրը կը լափեն:

Երբ իրիկուն եղաւ, կղզւոյն կախարդները յարգանք ձեռքէն բռնեցին և յուռութենով պատած տեսակ մը տընակի մէջ տարին. ներս մտնելէն յառաջ Ճոյ անհանգիստ հայեցուածք մը տուաւ այն ոսկերց կոյտին, որ այն նուիրական տեղւոյն չորս կողմը դիզած կային. սակայն հոն ներսը գոցուելով երկայն ժամանակ ունեցաւ իր վիճակին վրայ մտածելու:

Բոլոր իրիկունը և նաև գիշերուան մէկ մաս մըն ալ ուրիշ բան չլսեց բայց եթէ հանդիսաւոր երգեր, տեսակ մը թմբկի բամբիւնը և մաշած երկրթի զարնուածքին աղմուկը, ափրիկեան ական:

Չայ համար քաղցրաձայն. ոռնացող երգչաց պարը անմնալի կաքաւուց կ'ընկերէր, մինչդեռ պարողը իրենց խեղաթիւր շարժումներնովը նուիրական հիւզին բոլորը կը պատէին:

Ճոյ այն հիւզին եղէգնապատ ու շաղխամած որմոց մէջէն կարող էր այն խլացուցիչ տեսարանին հանդիսատես ըլլալու, և գուցէ ուրիշ պարագայի մէջ, այն օտար արարողութիւնը իրեն շատ դժուար կրնային տղղել. սակայն քիչ մը ետքը միտքը շատ անհաճոյ մտածութեանէ մը սկսաւ նեղուիլ: Թէպէտ և աղէկ մեկնութիւն տար բոլոր այն բաներուն՝ ի վրայ այս ամենայնի անմիտ ու նաև տխուր բան կը համարէր այն վայրենի երկրին և այնպիսի ժողովրդեան մէջ ինկած ըլլալը: Սակաւք էին այն ճանապարհորդը, որ մինչև հոն տեղի երկիրները հասնելու համարձակելով, ապա կարող եղեր էին դարձեալ իրենց հայրենիքը դառնալու: Միւս կողմանէ ալ, ինչպէս կրնար վստահիլ այն երկրպագութեան պատուոյն, որուն զինքը նպատակ ըրած էին: Յիրաւի, աղէկ պատճառ ունէր ունայն համարելու մարդկային մեծութիւնները: Արդեօք, կ'ըսէր ինքիրեն, այս երկիրը երկրպագութեան պատիւը այնչափ հեռի չերթար մինչև երկրպագութեան առարկայն ու տեղի համարել տալ:

Հանդերձ այս վշտաբեր մտածութեւք, քանի մը ժամ խոկալէն ետև, խոնջութիւնը յաղթանակեց իր տխուր մտածութեանց, և շուտ մը Ճոյ խորին քնոյ մէջ ինկաւ. և անշուշտ մինչև առաւօտուան լուսնալուն կը տնէր, եթէ չյուսացած թացութիւն դքնացողը չարթնցնէր:

Քիչ ատենուան այն թացութիւնը ջուր փոխուեցաւ, և հետզհետէ այնչափ բարձրացաւ, որ մինչև Ճոյին մէջքը հասաւ:

— Ի՞նչ է ատիկայ, ըսաւ. ողորմա՛մ մը. թաթա՛ւ մըն է. այդ սևամորթից հնարած նոր տանջանք մը: Արդարև չեմ ուզեր սպասել մինչև որ վիզս հասնի:

Եւ այս ըսելովը զարկաւ խորտակեց պատը. այլ ուր գտաւ ինքզինքը. լճին մէջ. Ա՛լ կղզին չկար. գիշեր ատեն ընկըղմած էր, և անոր տեղը լճին անհունութիւնը յաջորդած էր:

— Տխուր երկիր իր տեարց... ըսաւ ճոյ ինքիրեն, և անմիջապէս իր բոլոր լողալու հմտութիւնը սկսաւ 'ի կիր ածել:

Չատ լճին վրայ յաճախ պատահած երևոյթ մը ազատեր էր զբարի երիտասարդը: Շատ մը կղզիներ, որ ժայռի պէս ամուր կ'երևնային, այս կերպով աներևոյթ եղած են, ստէպ առիթ տալով մերձակայ ամփանց ժողովրդոց, այն հաւոր ձախորդութէն ազատած զժբաղդներն հիւրընկալելու:

Ճոյ չէր գիտեր այդ մասնաւորութիւնը, սակայն և այնպէս անկէ օգուտ մը քաղելու զանց չբրաւ: Աստան դակն նաւակ մը տեսնելով շուտով մը անոր մօտեցաւ. ծառի մը բուն էր կոշտ կերպով փորած: Բարեբաղդաբար մէջը զոյգ մը թիակք կային, որով ճոյ ջրի երագ հոսանքի մը ինքզինքը տալով հեռացաւ ամուռնէն:

— Դիրքերնիս գտնենք, ըսաւ: Բեւոային աստղն որ իր պաշտօնը հաւատարմաբար կը կատարէ ամենուն հիւսիսային կողմը ցուցնելով, անշուշտ ինծի ալ պիտոր օգնէ:

Հասկըցաւ գոհութեամբ սրտի որ հոսանքը զինքը դէպ 'ի Չատին հիւսիսային ամբ կը տանէր, ու թող տուաւ նաւակին որ երթայ: Առաւօտեան ժամը երկուքին ատենները փշուտ եղէգներով ծածկուած բարձրաւանդակ մը հասնելով ցամաք ելաւ. այլ հանդերձ իր փիլիսոփայութեամբ չկըցաւ այն փշոց վիշտը չզգալ: Հոն մօտ ծառ մը կար, որ կարծես թէ ճիւղերուն մէջ իրեն անկողին մը տալս վախճանաւ տնկուած էր. ճոյ աւելի ապահով ըլլալու համար անոր վրան ելաւ, և քնոյն թմրութեամբ օրուան առաջին ճառագայթից սպասեց:

Առաւօտը, հասարակածին երկիրնեւրուն յատուկ երագութեամբ հասնելով, ճոյ աչք մը տուաւ այն ծառին որ զի-

չեր ատեն իրեն պատսպարանի ծառաւած էր. այլ չակնկալած տեսարան մը զինքը զարհուրեցուց: Այն ծառին ճիւղերը օձերով ու գետնաօւլճներով կը վիտային. անոնց հիւսուածոց տակ տերեք չէին տեսնուեր. նոր տեսակ սողնաբեր ծառ մը կը նմանէր. արեւուն առաջին ճառագայթներովը բոլոր այն կենդանիք սողալով շարժիլ սկսան: ճոյ սաստիկ ահ ու զզուում զգալով, այն սուլող կենդանեաց մէջէն գետինը նետուեցաւ:

— Ահա բան մը որուն ոչ երբեք հաւատք կրնայ ընծայուիլ, ըսաւ: Չէր գիտեր որ տղքոր Ֆոկլին վերջին թուղթերը ծանուցեր էին այդ Չատին ամփանց մասնաւորութիւնը, ուր սողունը շատ աւելի բազմաթիւ են քան աշխարհիս ուրիշ ինչ կիցէ տեղ: Այս ամենը տեսնելէն ետեւ, ճոյ միտքը դրաւ այնուհետեւ աւելի զգուշաւոր ըլլալու, և արեւուն միջոցաւ իր բռնելի ուղղութիւնը որոշելով, դէպ 'ի հիւսիս ոտքը առաւ:

Մեծ զգուշութեամբ ամեն տնակի, հիւղի խրճի, այրի և ուրիշ ինչ և կից տեղոյ որ մարդու պատսպարան կըրնար համարուիլ, հեռուանց կ'անցնէր:

Ո՛րչափ անգամ աչքերը վերուց: Կը յուսար վիկտորիան տեսնելու. և թէպէտ քալելով ունայն տեղ փնտռեց զայն բոլոր օրը, 'ի վերայ այսր ամենայնի իր տիրոջը վրայ ունեցած վստահութիւնը չկորսնցուց. աննրկուն բնաւորութեան մը պէտք ունէր որ այնպիսի փիլիսոփայ կերպիւ հպատակի իր վիճակին: Անօթութիւնը խոնջութեանը վրայ աւելցաւ, որովհետեւ մարդս արմատներ ուտելով, կամ թփոց ծուծը, ինչպէս է մէլէն, և կամ տոռմ արմաւենւոյն սղտուղներով ոյժ չառնուր. հանդերձ այսու իր հաշուին համեմատ երեսուն միոնի չափ դէպ 'ի արեւմուտք յառաջ քալեց:

Լճին եղեգանց, ակակիայց ու պատկառուկաց փշերը, հաղարաւոր հետք թողած էին իր մարմնոյն վրայ, և իր արիւնջուայ ոտքերը անհանդուրժելի կ'ընէին իր քալուածքը: Սակայն վեր-

Ջապէս իր ցաւոցը կրցաւ դարման մ'ը
նել, և օրը երեկոյանալով, միտքը դրաւ
Զատին ափունքը գիշերն անցընելու:

Այլ հոն ալ բիւրաւոր միջատաց ան-
տանելի խայթից նպատակ եղաւ. ճան-
ճեր, մթնգը, կէս բթաչափ մեծութեամբ
մըջիւնք գետնին վրայ կը վիտային: Եւ
կու ժամ ետքը այն մէկքանի հագած
զգեստներէն և ոչ կտոր մը մնաց ձոյին.
բոլորը մաշեցուցեր էին այն միջատք:
Ահաւոր գիշեր մը եղաւ որ և ոչ ժամ մը
հանգիստ չնորհեց այն վաստակեալ ճա-
նապարհորդին. վարազք, վայրի գո-
մէջք, աժուպը, որ լամանդէնի շատ
վտանգաւոր տեսակ մըն է, թփուտից
մէջ և լճին ջրոց տակ կատաղաբար կը
կռուճտէին. վայրի գազանաց գոչիւնը
այն գիշերային մթութեանը մէջ օդը կը
թնդացնէր: Ճոյ և ոչ շարժիլ կը համար-
ձակէր. բայց և այնպէս մեծ դժուարու-
թեամբ համբերեց իր այն վիճակին:

Վերջապէս օրը լուսցաւ. Ճոյ թա-
փով վեր ցատքեց, այլ երևակայէ իր
զգացած զգուումը երբ տեսաւ այն գարշ
կենդանին որ իր անկողնին բաժանորդ
եղած էր. դողօշ գորտ մըն էր, և հինգ
բթաչափ լայնութիւն ունեցող գօգօշ
մը, հրէշաւոր ու զգուելի կենդանի,
որ մեծ ու կլոր աչքերով իրեն կը նա-
յէր: Այն տեսնելով Ճոյ սրտի խառ-
նուկ զգաց, և իր գարշանքէն զօրա-
նալով, մեծաքայլ վազեց լճին ջրին մէջ
նետուեցաւ: Այն բաղնիքով քիչ մը դիւր
զգաց զինքը չարչարող խայթուածնե-
րէն, ուստի յետ քանի մը տերե ծա-
մելուն, նորէն ճամբան սկսաւ շարու-
նակել, անանկ յամառ յարատեութեթ
մը՝ զոր ինքն իսկ ըմբռնել չէր կրնար.
ալ իր գործոց տէր չէր, և հանդերձ այ-
նու յուսահատութենէ վեր զօրութիւն
մը կը զգար յինքն:

Արդ սաստիկ անօթութիւն մը սկսաւ
զինքը նեղել. ստամոքսը՝ որ կամաց
հպատակութիւնը չէր կրնար ունենալ,
կը սկսէր տրտունջ վերցընել. բռնադա-
տուեցաւ պատաղիճ տունկ մը առնել և

ամուր մը իր մարմնոյն չորս դին պլլել.
բարեբաղդաբար ամեն քայլին ծարաւը
կրնար յագեցնել. ուստի անապատին
քաջածները յիշելով, թեթևութիւն մը
կը զգար այն խիստ պիտոյքին չարչա-
րանքը չքաշելուն:

— Ուր կրնայ ըլլալ Վիկտորիան, կը
հարցընէր ինքիրեն... Հովը հիւսիսէն կը
փչէ, պէտք էր լճին վրայ դառնար. ան-
տարակոյս Պարոն Սամուէլը գունտին
հաւասարակշռութիւնը նորէն հաստա-
տելու համար պէտք է գետինը ինջած
ըլլայ. սակայն երէկուան օրը պէտք էր
բաւեր այն գործողութեան. անկարելի
ըլլալու չէ ուրեմն որ այսօր... Սակայն
այնպէս շարժինք ինչպէս թէ մէյ մըն
ալ զոյն տեսնելու չըլլայի: Հանդերձ
այսու ալ եթէ յաջողիմ լճին մեծագոյն
քաղաքներէն մէկու մը հասնելու, այն
ճանապարհորդաց դրիցը մէջ գտնուիմ
պիտի որոնց վրայ տէրս մեզի խօսած
է: Ինչո՞ւ համար ես ալ անոնց պէս չկա-
րենամ պիտոր յաջողցընել. եղեր են ա-
նոնցմէ որ նորէն դարձեր են, օնանդր...
Հապա, սիրտ ընենք:

Արդ այսպէս խօսելով ու միշտ քալե-
լով, աներկիւղն Ճոյ անտառ մը մտաւ ու
վայրենեաց խմբի մը մէջ ինկաւ: Բարե-
բաղդաբար ժամանակին կանկ առնե-
լով զինքը չտեսան: Սեամորթը իրենց
նետերը եշխորայիայի հոյզով թունա-
ւորելու զբաղած էին. մեծ գործողու-
թիւն մըն է այս այն երկիրներուն ժո-
ղովրդոց համար, զոր տեսակ մը հան-
գիսաւոր արարողութեամբ կը գործա-
դրեն:

Ճոյ անշարժ ու շունչը բռնելով, ան-
տառէն խիտ թփուտի մը մէջ կը պա-
հուճտէր, երբ տերեւաղուրկ միջոցի մը
մէջէն յանկարծ աչքերը վեր վերցնե-
լով, Վիկտորիան տեսաւ. այո, նոյն
Վիկտորիան որ դէպ ՚ի լիճ կը դիմէր,
և հազիւ թէ հարիւր ոտք բարձրու-
թեամբ: Անկարելի էր ձայնը լսեցընել,
անկարելի ինքզինքը ցուցընել:

Արցունք մը աչացը վրայ ինջաւ, ոչ

թէ յուսահատութե՛ք այլ երախտեաց .
իր տէրը զինքը փնտռելու հետ էր .
իր տէրը զինքը չէր բռնած : Հարկ եղաւ
սևամորթից մեկնելուն սպասել . ան ա-
տեն կարող եղաւ իր առանձնարանը
թողուլ ու Չատին ափունք վազել :

Բայց այն ատեն Վիկտորիան հեռա-
ցած երկնից վրայ անյայտ կ'ըլլար : Ճոյ
միտքը զրաւ անոր սպասելու . անտա-
րակոյս նորէն անցնէր պիտոր : Եւ յի-
րաւի նորէն անցաւ , այլ աւելի արևե-
լեան կողմէն : Ճոյ վազեց , ձեւերով նշան-
ներ ըրաւ , պոռաց... Ունայն տեղ : Սաս-
տիկ հով մը անանկ անընդդիմադրելի
երազութեամբ զգունտը կը վարէր , որ
վերուց իրմէն ամեն յոյս :

Այս առաջին անգամ եղաւ որ յոյսն
ու եռանդը լքան այն դժբաղդին սիր-
տը . ինքզինը կորուսած մէկ մը համա-
րեց . կարծեց թէ իր տէրն անդառնալի
մեկնեւ էր . ալ մտածել չէր ուզեր , և
ոչ խորհրդածել :

Արիւնլուայ ոտիւք , վիրաւորեալ մար-
մնով , խենթի մը պէս բոլոր այն օրը և
գիշերուան մէկ մասը քալեց : Մերթ-
ժնկուըններուն վրայ ինկած ինքզինքը
կը քաշկռտէր , մերթ ձեռացը վրայ .
կը տեսնէր որ կամաց կամաց այն վայր-
կեանը կը մօտենար՝ երբ ալ ուժէ սպա-
ռեալ մեռնելու էր :

Այնպէս յառաջ երթալով վերջապէս
ճահճի մը առջևը եկաւ , կամ թէ ըսենք
այնպիսի տեղւոյ մը առջև՝ որ քիչ մը
ետըր ճահճ ըլլալը հասկըցաւ , որով-
հետեւ մէկ քանի ժամէ 'ի վեր գիշերա-
ցած էր . յանակնալս թանձր տղմի մը
մէջ ինկաւ : Հանդերձ իր ճգամքը , հան-
դերձ իր յուսահատ դիմադրութեամբը ,
տեսաւ որ կամաց կամաց այն սկախառն
հողին մէջ կ'ընկղմէր . քանի մը վայր-
կեան ետքը մինչև մէջքը հասած էր :

— Ահա մահը ուրեմն , ըսաւ ինքիւրեն ,
և ինչպիսի մահ...

Կատաղութեամբ կռուեցաւ . սակայն
իր բոլոր ճիգն ուրիշ բանի չէր ծառա-
յեր , բայց եթէ զինքը ալ աւելի խոր
թաղելու նոյն այն գերեզմանին մէջ որ
դժբաղդը ինքիւրեն կը փորէր . ոչ փայ-
տի կտոր մը կար որ զինքը արգիլէր , և
ոչ եղէգ մը որ իր էջքը զսպէր... Հասկը-
ցաւ որ ալ իրեն համար լմնցած էր...
Աչքերը փակեցան :

— Տէրս , տէրս . ինծի եկուր... Կան-
չեց :

Եւ այն յուսահատութեան , առանձ-
նական խղճուկ ձայնը , գիշերային մը-
թութեանը մէջ կորսուեցաւ :

Կը Հարութեան :

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ